

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Yayın No. 105

İNSAN HAKLARI VE DİN

(SEMPOZYUM)

BİLDİRİLER

15-17 MAYIS 2009

ÇANAKKALE

DÜZENLEYEN:

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ÇANAKKALE 2010

ORTADOĞU İNANÇ TARİHİNDE İNSAN HAKLARINA BAKIŐ

Ahmet ARAS*

ÖZET

İnsan hayatını düzenleyen kuralları ihtiva eden din, insanın yaratıcısı tarafından ortaya konmuş, mevcut hayat koşullarına göre insanlar tarafından yorumlanmıştır. Bu yorumlar zaman içerisinde dinler arasında beligin farklılıklar oluşturmuştur. Dinler tarihini incelediğimizde ve insan merkezli yanlarını göz önüne aldığımızda, ölü veya yaşayan olması farketmeksizin insan için ve insanla var olan dinlerin farklılıklarından çok ortak noktaları olduğu dikkatimizi çeken bir husustur. Her dinin bir hukuk sistemi vardır. Orta Dođu'da Babil Hukuku ve Hammurabi Kanunları en eski hukuk sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sistem insan saygınlığını öne çıkararak, kadın ve erkeğin sosyal hayattaki statülerini tanımlayan ve köleliğin engellenmesini tavsiye eden kanunları içermektedir. "Eđer bir kişi borcunu ödeyemezse ve kendisinden çocuğu olan hizmetçisini satarsa, ödenilen para geri ödenir ve hizmetçi özgür bırakılır." İnsan hakları Yahudi ve İslam Hukuku'nda da ön planda ola gelmiştir. Aşırılık yanlısı küçük gruplar haricinde çoğu zaman din, sosyal denge ve düzeni toplumlarda sağlayan kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnsan hakları, Dinler tarihini, Babil Hukuku, Hammurabi Kanunları, Yahudi Hukuku.

ABSTRACT

A Glance at Human Rights in the Religious History of the Middle East

Religion, which contains rules that regulate the human life, is established by the creator of human being and interpreted by humans according to the current life conditions. These interpretations have created significant differences between religions over time. When we examine the history of religions considering human-centered aspects, the point which attracts our attention is that dead or living, no matter what, religions which exist for human and which exist with human have more common points than diversities. Every religion has a judicial system. We encountered

---

* Yrd.Doç.Dr. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Babylonian Law and the Laws of Hammurabi as the oldest judicial system in Middle East. The system contains laws which promotes the respect of people, which defines the status of women and men in social life, and which recommends the prohibition of slavery.. "If a person fails to pay his debt and sells his maid from whom he had a baby, the money which is paid for this maid will be given back and the maid should be set free." The human rights have also been at the forefront in Jewish and Islamic Law. Except a minor groups of extremists, most of the time, religion established the social balance and order in the societies.

Keywords: The human rights, history of religions, Babylonian Law, Laws of Hammurabi, Jewish Law

İnanç Yüce Yaratıcının insanoğluna verdiği en önemli değerdir. Yaratılışı gereği inanma duygusu ile dünyadaki varlığını fark eden insan, inandığı değerler doğrultusunda hayatını anlamlaştırmaya çalışmıştır. O'nun bu hususta rehberi şüphesiz, Yaratanın peygamberler vasıtası ile gönderdiği Dinidir. Zira insanı ve onun tabiatını en iyi tanıyan Yaratanı, onun dünyada varoluş gerçeğine uygun olarak temel değerleri bu doğrultuda belirlemiştir.

Halife olarak yaratılan insan da Yaratanının vekili olarak, yeryüzünde O'nun hükümlerini yaşatmakta, uygulamakta, dünyayı, insanları ve tüm canlıları emri altında idare etmektedir.

Tarih boyunca bunun tüm toplumlarda insanlar arası dengenin gözetilerek ve uyum içerisinde gerçekleştirildiğini söylemek mümkün değildir. Toplumlarda öne çıkan dil, din, ırk, cinsiyet, sosyal statü ve milliyet gibi unsurlar bazen insanlar arası bazen de yöneticiler tarafından Yaratanın istediği boyutta gerçekleşmemesine sebep olmaktadır. Oysa tüm dinler fark gözetmeksizin insana ve namusuna değer vermekte, insanlar arasında eşit haklara ve cezalara sahip olduklarına vurgu yapmaktadır.

I- Babil Hukuku ve Hammurabi Kanunlarında İnsan hakları:

Dinler Tarihi araştırmalarında Ortadoğu ayrı bir öneme sahiptir. Günümüzde artık müntesibi kalmamış Sümerlerin, Mısırlıların, Kenanlıların, Babililerin inançları yanında bugün dünya nüfusunun üçte ikisini oluşturan üç büyük din; Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'in çıktığı ve ilk dönemler yayıldığı coğrafya Ortadoğu bölgesidir. Fırat ve Dicle nehirleri civarında, Mezopotamya denilen bölgede m.ö 2300 yıllarında Babil Devleti kuruluncaya kadar yaşam bit tür site devletleri şeklindeydi.¹ Hammurabi,

---

¹ Ekrem Sanıkçoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Isparta-2002,s.68.

Babil İmparatorluğunu kurunca tüm halkına uygulanması amacıyla bir kanun hazırlamış, kanun koyucu olmamasına rağmen adını da bu kanunlara vermiştir.

Hammurabi Kanunlarının özelliği bölgede eski kavimlerin inanç,örf ve adetlerinin sistemleştirilmesi ile ortaya çıkmasıdır. İnsanlar arası ilişkileri ve devlet düzenini ön plana alan hususların maddeleştirildiği kanunların günümüz karşılığı; arazi ve ticaret hukuku, aile ve ceza hukuku ağırlıklı olup, bölge geçmişinde o güne kadar görülmeyen boyutta insan haklarına yer verilmiş, işçi ve işveren ilişkilerinden bahsedilmiştir.

Aile kurumuna önem verilen kanunlarda tek eşli bir hayatın devamı esas alınmış², çocuk sahibi olma hakkı göz önünde bulundurularak çocuğu olmayan kadınlarla beraber ikinci bir eş alınmasına müsaade edilmiştir. ³ Hatta çocuk doğuran bir köle ilk eş ile aynı statüye çıkarılmakta, özgürlüğü ona verilmektedir.⁴Ahlak dışı ilişkiler; babayla kız⁵, babayla gelin⁶, anneye oğul⁷ arasındaki ilişkilere karşı çıkılmış, bu tür gerçekleşen uygulamalara evden uzaklaştırma, şehir dışına sürülme, bağlayıp suya atma veya yakma gibi şiddetli cezalar verilmiştir.

Zina hususundaki Hammurabi kanunlarında cezalar oldukça ağırdır. Biz bunun sebebinin dönemin ahlaki bozukluğunun düzeltilip toplumsal huzurun sağlanması için bu şekilde düzenlendiğini düşünüyoruz. Örneğin: bir kadın kocasından başka bir erkekle aynı yatakta yakalanırsa ikisi de suya atılmakta, evli şahsa zina isnadında bulunanın eli damgalanmaktadır.⁸

Hammurabi Kanunlarında miras konusunda bazı toplumlarda, özellikle Yahudiliğin uygulamalarında görülen kadının dışlanması söz konusu değildir, hele ölenin karısı bir çocuk doğurmuş ise O'nun ayrıcalığı

² Mahmut Esad Seydişehri, Tarih-i İlmi Hukuk, İstanbul, Matbaa-i Amire,sahife 74,Hammurabi Kanunu madde 144. “Şayet bir kimse bir karı almış ve o çocuk yapmış ise bu kimsenin ikinci bir karı almasına müsaade edilmemelidir.”

³ Hammurabi Kanunu, madde 145. “Şayet bir kimse bir karı almış ve O çocuk vermemiş ise bu kimse ikinci bir karı alabilir ve o, ilk karı ile bir addedilmelidir.” M.E. Seydişehri, sayfa 74

⁴ Hammurabi Kanunu, madde 146. “Şayet bir kimse bir karı almış ve O kocasına hizmet için bir kız satın almış ve bu çocuk doğurmuş ise O, ilk hanımla bir vaziyette bulunur.” M.E. Seydişehri, sayfa 74

⁵ Hammurabi Kanunu, madde 154. M.E. Seydişehri, sayfa77

⁶ Hammurabi Kanunu, madde 155. M.E. Seydişehri, sayfa 77

⁷ Hammurabi Kanunu, madde 157. M.E. Seydişehri, sayfa 77

⁸ Hammurabi Kanunu, madde 129. M.E. Seydişehri, sayfa 73

vardır.⁹ Yine ölenin ikinci karısından olan kızına dahi mirastan pay verilmesinin hükme bağlanmış olması¹⁰ dönemin önemli kararlarından.

Ceza hukukunda ise Hammurabi Kanunları kısasa büyük yer vermiş, remzî kısas uygulaması daha çok tercih edilmiştir. Bir kişiyi öldürenin öldürülmesi,¹¹ bir kimsenin gözünü çıkaran kimsenin gözünün çıkarılması¹² veya babasını dövenin elinin kesilmesi gibi cezalar verilmiş, bunun yanında hür bir kişinin yaşam hakkı düşünülerek akranı hür birisi tarafından dövülmesi durumunda döven para cezası ile cezalandırılmıştır.¹³ Yine aynı konuda yalan şahitlik sonucu ölüme sebep olmak, hayata ve yaşam hakkına yönelik olduğundan ölümle cezalandırılmıştır.¹⁴

Hırsızlığa genel itibariyle müsamaha gösterilmeyen, çoğunlukla ölüm cezası verilen kanunnamelerde¹⁵ yine de insanın yaşam hakkı düşünülmüş, hırsızın çaldığı malı hakim kararına göre 10'dan 30 kata kadar fazlasıyla vermesi durumunda serbest kalma yolu açık bırakılmıştır.¹⁶ Kişinin mülk edinme hakkına ve emanete verilen malına büyük önem verilmiş, emaneti koruyamayan, kaybeden veya zarar veren kişiye 5 katı ödeme yapması şart koşulmuştur.¹⁷ Bu çerçevede önemli bir geçim kaynağı olan hayvancılıkla ilgili düzenlemelere de rastlanılmaktadır. Kiralanan bir sığırın ölmesi halinde sahibine bir sığır verilmesi, sığırın boynuzunun kırılması, kuyruğunun kopması, veya burun deliklerinin yaralanması durumunda kıymetinin sahibine ödenmesi esasa bağlanmıştır.¹⁸

Tarımsal toplum yapısının yaygın olduğu Babil devletinde tarım işçileri ve mal sahipleri arası ilişkiler ve hakları konusunda da düzenlemelere rastlanılmaktadır. Tarlayı ekmek için tutulan işçiye ücretinin ödenmesi,¹⁹ tarlayı sürmek için faydalanılan öküzün kira bedelinin sahibine veril-

⁹ Hammurabi Kanunu, madde 162. M.E. Seydişehir, sayfa 78

¹⁰ Hammurabi Kanunu, madde 184. “Şayet bir kimse ikinci kandan olan kızını kocaya vermemişse ve kızın babası ölmüşse biraderleri O’na pay vermeli ve onu kocaya vermelidir.” M.E. Seydişehir, sayfa 78-79

¹¹ M.E. Seydişehir, sayfa 80

¹² Hammurabi Kanunu madde 198-199. M.E. Seydişehir, sayfa 81,

¹³ Hammurabi Kanunu madde 203. M.E. Seydişehir, sayfa 82, “ Şayet hür bir kimse akranı olan hür bir kimsenin yanına vurursa bir mîne tediye etmelidir.”

¹⁴ Hammurabi Kanunu madde 3. M.E. Seydişehir, sayfa 63,

¹⁵ Hammurabi Kanunu madde 21,22,25. M.E. Seydişehir, sayfa 64-65,

¹⁶ Hammurabi Kanunu madde 8. M.E. Seydişehir, sayfa 63,

¹⁷ Hammurabi Kanunu madde 112. M.E. Seydişehir, sayfa 70,

¹⁸ Hammurabi Kanunu madde 246-247-248. M.E. Seydişehir, sayfa 84,

¹⁹ Hammurabi Kanunu madde 257. M.E. Seydişehir, sayfa 85, “Şayet bir kimse bir ekin ekici kiralarsa senede 8 gur buğday vermeli.”

mesi şarttır.²⁰ Çobanın ücreti senelik,²¹ terzi, sanatkar, duvarcı ve marangozun ücreti ise nakit ödenmelidir.²²

Kanunların kaleme alındığı yıllarda kölelik bir müessese olarak kendini göstermektedir. Toplum yöneticiler, hürler ve kölelerden oluşan sınıflara bölünmüştür fakat kölenin ömür boyu bu halde kalması diye bir şey söz konusu değildir. İnsanın hürriyet hakkı ön plana çıkarılmış, mesela borç karşılığı köle olanın borcunu ödemesi ile serbest kalması,²³ çocuk doğuran bir kölenin neredeyse hür kadınla eşit hale getirilmesi²⁴ bu duruma verilebilecek örneklerdendir.

II- Yahudi Hukukunda (Halakha) İnsan hakları:

Yahudiliğin doğduğu yer Ortadoğu olup insan hakları ile ilgili ilk uygulama Hz. Musa'nın Mısır'da firavunun önünde, insanların kendilerine sahip olma hakkını istemesi ve kölelik uygulamasına karşı çıkışında görülür. Aile kurumuna ve ahlaki değerlere önem verilen Yahudilikte insanlar arası ilişkilerde sevgi saygı ve dürüstlük öne çıkarılmıştır.²⁵ Yahudi dini hukuku Halaka din alimlerinin ele aldığı tarzda düzenlediği insan yaşamının hemen hemen tüm yönlerini (aile, evlilik, doğum, arazi, ticaret, ahlak vb.) ele almakta ve insanlar arası ilişkileri düzenleyen, Talmud içerisinde yer alan kanunlardır.²⁶

Talmud insan yaşamının en önemli hak olduğunu vurgular.²⁷ Yaşam kurtarmak Tora'nın bir emridir.²⁸ Talmud da bu husus şöyle açıklar: "Bir yaşamı (kendisinininkini olduğu gibi bir başkasını da) kurtarmak ayrıcalıktır.²⁹ Hammurabi kanunundaki gibi Tora'da da meşhur "göze göz, dişe diş..."³⁰ kuralı vardır. Fakat Talmud devrinde bu kanunun uygulanma zorluğu ve başkasının yaşamını kısıtlayan bir uygulama oluşu sebebiyle Rabbiler "Toplumun çoğunluğun yapamayacağı bir ağır yükü kabule zorla-

²⁰ Hammurabi Kanunu madde 258. M.E. Seydişehir, sayfa 85,

²¹ Hammurabi Kanunu madde 261. M.E. Seydişehir, sayfa 85,

²² Hammurabi Kanunu madde 274. M.E. Seydişehir, sayfa 86,

²³ Hammurabi Kanunu madde 117. M.E. Seydişehir, sayfa 71,

²⁴ Hammurabi Kanunu madde 146. M.E. Seydişehir, sayfa 74 ,

²⁵ Tora;çev:Moşe Farsi,İstanbul-2004,Şemot 21, cilt 2:s,253.Buradaki cümlelerde kölenin dövülmesinden bahs olunmakta ve dövrken ölen köle için, sahibinin kastı durumunda ilişkilerde dürüstlük ilkesi ön planda tutularak, efendisinin cezasının idam olması gerektiği açıklanmaktadır.Tora Vayikra c.3,19/25,s.412.Tora Devarim c.5, 21-23,s.466-467.

²⁶ Yusuf Besalel, Yahudi Ansiklopedisi, 'Alaha', Gözlem Yayıncılık İstanbul-2001

²⁷ Le Talmud; 'Sanhedrin 2' 74a, Cilt 8,s:319,Édition Ramsay,par le Rabbin Adein Steinsaltz ,Jerusalem-1997.

²⁸ Tora Vayikra c.3, 18/5,358.

²⁹ Talmud, Moed, Yoma 82a-85a

³⁰ Tora Şemot c.2, 21/24, s.254.Tora Vayikra c.3,24/20,s.551.

yamayız.”³¹, “Bir kişi bir diğerinin gözünü kaybetmesine sebep olmuşsa, cezasını kendi gözü ile değil, maddi, tazminatı ile ödeyebilir.”³² demişlerdir.

Yahudilikte eğitime ve öğrenime büyük önem verilmiş, bu hakkın herkese ulaştırılması ve rağbet görmesi için hiyerarşik bir zincir oluşturulmuştur. Koen'in bir Levi'den , Levi'nin bir İsrailoğlundan, O'nunda bir Mamzer (gayrimeşru doğan kişi) den üstün olduğu fakat Mamzerin alim olması durumunda Koen'in önünde yer alması gerektiği Talmudda açıkça ifade edilmiştir.³³ Talmud alimleri Tanain ve Amoraimlere göre de ideal insan Tora ve Talmud eğitimi alan, ticarete dürüst olan ve karşısındakine nazik olan kişidir.³⁴

Aile müessesesi Yahudilikte dinsel yaşamın merkezi kabul edilmiş ve evlilik ısrarla teşvik edilmiştir. “Evli olmayan bir erkek, kelimenin tam anlamıyla erkek değildir, erkeğin görevi evlenip aile kurmaktır.”³⁵ Evlilik dışı ilişkiler Yahudilikte yasaklanmış gayri meşru davranışlara Tora ve Talmud da izin verilmemiştir. Bir kişi babası veya annesiyle, oğlan veya kız kardeşiyle, kayınpeder veya kayınvalidesiyle beraber olamaz. Anne ve kızını beraber alamaz.³⁶ “Her kadın beraberce kutsandığı erkekten başka erkekle evlenemez ve başka erkeğin çocuğunu taşıyamaz.”³⁷

Yahudi ailesinde erkek ve kadının hak ve ödevleri net olarak ayrılmıştır. Erkek eşinin yiyecek ve giyecek gibi tüm ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Kadın ise ev işlerinden ve çocuk eğitiminden sorumlu olan tek kişidir. Çok evlilik Tora'da olmasına karşın m.s 1000'lerde Aşkenaz Yahudileri arasında görülen yanlış uygulamalar sebebiyle yasaklanmış ve günümüzde de uygulanmamakta, boşanma ise İslam'daki gibi hoş görülmemektedir.³⁸

Yahudilikte “On emir” olarak bilinen ve Hz. Musa'ya Tur dağında verilen emirlerin ikinci kısmında yer alan hususlar tamamen insanlar arası ilişkiler ve insan haklarıyla ilgilidir. Bu emirler içerisinden: 6-öldürmeyeceksin, 7-zina yapmayacaksın, 8-çalmayacaksın, 9-yalan şهادette bulunmayacaksın, 10-hiç kimsenin evine, barkına, karısına, hizmetçisine, öküzüne, eşeğine, sana ait olmayan bir şeye göz dikmeyecek-

³¹ Le Talmud, Nezikin, Bava Kama 79b ve Bava Batra 60b

³² Le Talmud, Nezikin, Bava Kama 84a.

³³ Le Talmud, Nezikin, Horayot 3,8

³⁴ Le Talmud, Moed, Yoma 86a

³⁵ Le Talmud, Naşim, Yevamot 63a

³⁶ Tora Vayikra c.3,20/14, s.435. Tora Devarim c.5,27/22-26,s.613-615.

³⁷ Le Talmud, Naşim, Kiduşin 7a

³⁸ Tora Devarim c.5,24/1-4,s.526-531.

sin.³⁹ Burada toplumsal ahlaki yapının korunması yanında yaşam hakkını, mülk edinme ve onun korunmasını, dürüstlük ve adaletin ön plana çıkarılması söz konusudur. Bir kişinin öldürülmesine sebep olan öldürülmekte fakat işin içinde kasıt yoksa şehri terk etmesine müsaade edilmektedir.⁴⁰ Hırsızlık kesinlikle hoş karşılanmamakta bazı hallerde idam gibi ağır cezalar verilmekte,⁴¹ adi hırsızlıklarda ise çalınan malın bedelinin birkaç misli ile ödenmesi emredilmektedir.⁴²

On emirdeki ahlaki hususlarda da zinadan uzak durulması, yalan şahitlik yapılmaması, yanlışlık yapılarak hak zayiine fırsat vermemek için ceza gerektiren hallerde birden çok şahidin bulunması⁴³ komşunun malına, evine, karısına kötü gözle bakılmaması istenmekte bunlarla ilgili cezalar konulmaktadır.⁴⁴

Hız. Musa döneminde de kölelik toplumda var olan bir husustur. İsrailoğulları, insanların kendilerine sahip olma haklarını talep ettikleri için Firavunun hem kölesi olmuş, birçok ağır işte çalıştırılmış, hem de Firavun'un erkek bebekleri Nil nehrine atması, yeni doğanları ebeler vasıtasıyla öldürmesi gibi uygulamalarla Firavun'un emri altında çok sıkıntı çekmişler,⁴⁵ o dönemde kaldırılması zor olan kölelik uygulamalarında, insan hürriyetini ön plana çıkarmışlardır. Bir köle yedi yıllık hizmet sonrası hürriyetine kavuşmakta,⁴⁶ köleye eziyet edilmesine ve dövülmesine karşı çıkılmakta,⁴⁷ gözün kör edilmesi veya dışın kırılması gibi köleye bedensel bir zarar verilmesi durumunda onun hemen azad edilmesi söz konusu olmakta,⁴⁸ savaşta ele geçen esir kadınla evlenecek kişinin esir elbisesini çıkartıp ona hürriyetini verdikten sonra evlenebileceği ifade edilmektedir.⁴⁹

Yahudilikte insan haklarıyla ilgili tarafımızca değinilen hususlar Hız. Musa ve Talmud dönemi kanunlarına dayalı olarak değerlendirilmiş olup günümüzde ortaya çıkmış olan Muhafazakar, Reformist, Reconstructionist, gibi mezheplerdeki bazı yeni uygulamalar dünya coğrafyasında yer alan Yahudi nüfusunun azınlığını teşkil etmesinden dolayı, Yahudiliğin insan haklarına verdiği değerlerin zaman içerisinde olumlu

³⁹ Tora Şemot c.2, 20/2-14,s.249.

⁴⁰ Tora Devarim c.5, 19/4-5,s.406-408.

⁴¹ Tora Şemot c.2, 21/16, s.250.Tora Devarim c.5, 24/7,s.534.

⁴² Tora Şemot c.2, 22/1-4,s.242-244.

⁴³ Tora Devarim c.5, 19/15,s.413.

⁴⁴ Tora Vayikra c.3, 20/10-18,s.433-435.

⁴⁵ Tora Şemot Peraşası 24.12.1994, Tora Devarim c.5,15/15,s.339.

⁴⁶ Tora Şemot c.2,21/2,s.243.

⁴⁷ Tora Şemot c.2, 21/20,s.252.

⁴⁸ Tora Şemot c.2, 21/26,s.254.

⁴⁹ Tora Devarim c.5, 21/10-13,s.449.

tarzda değişime uğradığı şeklinde algılanmamalıdır. Örneğın, muhafazakar, reformist ve yeniden yapılanmacı Yahudiler Mabette minyana (dua etmeye) kadınları da dahil etmekte kadınların şahitliği Ortodoks ve Muhafazakar Yahudiler hariç diğerlerince kabul edilmektedir. Fakat Yahudi nüfusunun %80'den fazlasını oluşturan Ortodoks Yahudilikte bu uygulamalara rastlanılmamaktadır. Yine Yahudilięe girişte sünnet olma şartı reformist ve yeniden yapılanmacı Yahudilerce şart koşulmamakta, tavsiye edilmektedir. Bunun asıl sebebinin ise, özellikle Amerika'da, Yahudi nüfustaki azalmanın sebep olduğu ifade edilmektedir.

Sonuç olarak Babil Devletinde uygulanan Hammurabi Kanunları ve Yahudiliğın Tora ve Talmud merkezli temel metinlerine dayalı olarak verdiğimiz örnekler doğrultusunda Dinlerin ve toplumsal inançların asıllarında, hukuki sistemlerin temellerinde kesinlikle insan haklarına değer verilmekte, insan ön plana çıkarılmaktadır. İnsanlar arası ilişkilerin düzenlenmesinde Babil ve Yahudi Hukukundan verdiğimiz örneklerdeki gibi diğer inançlarda da köken itibarıyla tüm haklar; yaşam hakkı, mülk edinme hakkı, toplum içerisinde ilişkiler, ifade hürriyeti, ticaret v.b. birçok hususta haklar verilmekte fakat uygulamalarda ise bu haklar insanlardan maalesef alınmaktadır.

Tarihte ve maalesef günümüzde de devam eden bu durum, inançların özü ile uygulamalarının farklılığının tüm dinlerde kendini göstermiş olmasındandır. Dinlerin mezhep dediğimiz uygulama boyutları bu özde var olan genişliğin kişisel, bölgesel veya diğer ihtiyaçlardan dolayı daraltılmasıyla ortaya çıkmamış mıdır?